

MIROSLAV DUDOK

Profesor Uniwersytetu w Nowym Sadzie, slawista, autor prac z zakresu stylistyki i lingwistyki tekstu

Co je to štýl

0. Predmetom tejto úvahy nebude snaha po vyčerpávajúcom prehľade názorov na základný pojem a termín stylistiky - na štýl. Nebudeme sa zaoberať ani opisom a kritickým rozborom štýlu v jednotlivých prestížnych stylistických koncepciách. Príspevkom by sme sa skôr chceli len zapojiť do tých snáh a diskusií v modernej vede, ktoré sa zasadujú o disciplinárne upresnenie a potom aj používanie základných termínov, s ktorými narábajú. V stylistike, aj v stylistike textu, je takým termínom bezpochybný štýl. Preto razom začneme s vlastným výkladom, čím zároveň značne ušetríme vzácny priestor časopisu aj pre ostatné názory, ktoré pomôžu nájsť to miesto štýlu, ktoré mu vo vede patrí.

1. Štýl je kategória v stálom pohybe. Je to dynamická, nepretržite sa vyvíjajúca kategória antropocentrických, semiologických, ako aj niektorých spoločenských (napr. umenoveda) a technických interdisciplinárnych vied a najrozmanitejších aktivít v rámci ľudskej komunikácie. Obsah a rozsah pojmu štýl sa teda nepretržite mení v závislosti od vývinového stupňa spoločenských vzťahov a vývinového stupňa teoretickej sebareflexie tej-ktorej disciplíny, ktorá sa o tento pojem zaujíma.

2. Podstata štýlu je v samotnom správaní a vol'be spôsobu komunikácie medzi ľuďmi. Najstručnejšie povedané, štýl je charakterizovaný cieľ'avedomým výberom spôsobu komunikácie. V rámci tohoto procesu ide o výbera cieľ'avedomé usporiadanie prostriedkov, ktoré sa zúčastňujú pri dorozumívaní medzi ľuďmi.

3. Ako dynamickú kategóriu štýl charakterizuje široké pole disciplinárnej aplikovateľnosti a v rámci toho potom aj pomerne široké výkladové pole, zároveň však ide aj o pojem s intenzívnym vnútorným vývinom. Štýl nielenže bol a je podrobený sústavným výkladovým obmenám v závislosti od tej-ktorej disciplíny, ale aj v rámci jednotlivých disciplín sa významovo obmieňa. V závislosti od komunikačných sfér a kolokačných vzťahov jeho odbornovo-vedecká validita je v súčasnosti pomerne pestrá, jednak keď máme na mysli interpretačnú sieť tohto pojmu, jednak keď ide o definičné pole pojmu štýl.

4. Aj v rámci tej-ktorej komunikačnej sféry, ktorú ináč charakterizujú špecifické výrazové prostriedky, selekčné pravidlá nevyplývajú priamo z výrazového korpusu alebo zásobárne výrazových prostriedkov, po ktorých autor prejavu siaha v procese štýlizácie, ale osobitnou selekčnou rovinou sú tu všeobecné aj jednotlivé princípy

správania sa účastníkov komunikačného procesu, alebo lepšie povedané ide tu o princípy komunikačnej hry. Jednotlivé princípy správania sa aktívnych účastníkov komunikačného procesu sú závažnými činiteľmi usmerňovania selekčného procesu v zmyslu územnom, nacionálnom, svetonázorovom a pod. Všeobecné princípy správania sa sú na jednej strane úzkodisciplinárne motivované, a na druhej strane sú práve vďaka "disciplinárnej objektívnosti" nadnacionálne, presahujú územné rámcovanie a pod. Tieto princípy sú prítomné vo všetkých odvetviach ľudskej činnosti, ale o štýle sa ako takom predsa najčastejšie diskutuje v jazykovede, literárnej vede, architektúre a pod.

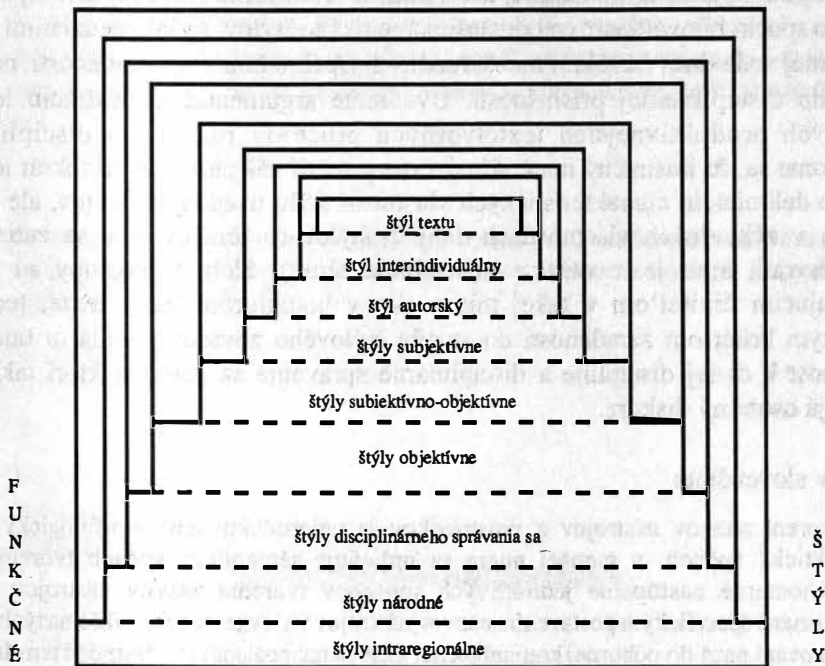
5. V jazykovede je štýl základnou kategóriou a základným pojmom osobitnej disciplíny - štylistiky. Najstručnejšie by sme ju mohli zaradiť do definičnej koordinatívnej siete ako náuku o semiologickej štruktúre znaku.

6. Štýl ako základný pojem jazykovedne orientovanej štylistiky považujeme na jednej strane za hl'bkovú kategóriu, za predtextovú entitu. Je to metatextová kategória, ktorá v rozhodujúcej miere usmerňuje výber a funkčné využitie jazykových a mimojazykových prostriedkov v procese konštituovania komunikátu, či textu a ktorá je prersiaknutá aj extralingvistickými prvkami. Na druhej strane štýl je predovšetkým textovou kategóriou, lebo sa javí len v súvislej reči. V tomto smere by štýl potom nebol kategóriou jazyka, ale reči s nekonečným počtom komunikačných aktov.

7. V dorozumievaní sa pomocou ľudskej reči do komunikačnej hry zapájajú jednak subjektívne štýlotvorné faktory (všetky tie činitele, ktoré súvisia s autorom prejavu a ktoré patria do osobného arzenálu autora textu, akými sú napr. sociálne zaradenie autora, intelektuálna vyspelosť autora, osobné sklony, psychosomatika autora, zmysel a pohotovosť autora vystihnúť jazykovými a paralingválnymi prostriedkami skutočnosť, stupeň autorskej kompetencie textu vo verbálnej komunikácii atď., jednak objektívne štýlotvorné činitele, akými sú predovšetkým adresát prejavu, predmet prejavu, prostredie, v ktorom sa text, či prejav realizuje, funkcia prejavu atď., atď. (k inventáru štýlotvorných činiteľov pozri napr. Mistrík 1984).

8. Podľa povedaného vyplýva, že pri pojme štýl ide o viacstupňovitú štruktúru otázky, čo je to vlastne štýl a či štýly. Na základe vyššie načrtnutých téz je jasné, že štýl nemožno jednoznačne abstrahovať do jedinečnej zovšeobecňujúcej a všeobecnej kategórie, ale pri ňom sledujeme celú stupnicu zovšeobecňovania a opojmovania štýlu (pozri obr. 1.). Napr. môžeme hovoriť o štýle textu, kde je najnižší stupeň zovšeobecnenia. Text totiž považujeme za konkrétnu, jedinečnú ucelenú komunikatívnu jednotku (Dudok 1987). Vďaka tomu štýlu textu by sme

prideli nulový empirický stupeň zovšeobecnenia. Ďalej by nasledoval interindividuálny štýl, ktorý je štýlom jednej komplexnej osoby, schopnej tvoriť texty, resp. schopnej interpersonálnej komunikácie, kde je empirický stupeň zovšeobecnenia prejavu o čosi vyšší než v štýlu textu. Teda mohol by to byť 1. stupeň zovšeobecnenia. Štýl autorský v našom chápaní je v 2. stupni zovšeobecnenia štýlov, lebo tu už ide aj o vyšší stupeň socializácie autorského prejavu, ale ešte vždy treba počítať aj s istým potenciálnym okazionálnym registrom. Subjektívne štýly sme zaradili do tretieho stupňa, atď (pozri obr. 1.).

Obrázok 1.

Stupnica zovšeobecňovania štýlu od 0 stupňa (štýl textu) po 8. stupeň (štýly intraregionálne)

Tu však treba ešte poznamenať, že všetky štýly uvedené v našej stupnici až po subjektívne štýly sú singulárnej povahy, kým ostatné štýly tvoria väčší alebo menší počet prvkov štýlovej množiny so spoločným empirickým stupňom zovšeobecnenia. V našom systematizovaní by najvyšší stupeň zovšeobecnenia mali štýly interregionálne. Tu vlastne už ide o výber, alebo “konfiguráciu výrazových vlastností” (Miko 1970), kultúrneho typu v štýlotvornom procese (akými sú napr. stredoeurópsky alebo európsky kultúrny typ/región, kultúrny typ/región Ďalekého východu atď.).

9. Ako osobitný stupeň štýlového zovšeobecnenia navrhujeme v našej systematizácii štýlov aj štýly disciplinárneho správania sa, hoci je hranica medzi nimi aj štýlmi objektívnymi najpriepustnejšia, ba delimitačné otázky týchto štýlov je ľahko spochybňovať žánrovou príslušnosťou týchto štýlov. Avšak medzi nimi je v modernej vede dnes častokrát menší rozdiel z aspektu žánrovej zaradenosti, než z aspektu disciplinárnej príslušnosti. Uvedieme argumentačnú ilustráciu len niektorých produktívnejších textotvorných procesov rozličných disciplín. Nazdávame sa, že ilustračný materiál názorne potvrdí náš názor, že častokrát ide nielen o delimitáciu charakteristických vlastností štýlu uvedených textov, ale aj rozdiely v základných vlastnostiach daných štýlov (o tom by sme sa zatiaľ nezmieňovali, lebo je to otázka na osobitnú tému). Slohové postupy sú tu rozhodujúcim činiteľom v takej miere ako v hociktorom inom texte, teda primárnym kritériom zaradenosti do stupňa štýlového zovšeobecnenia tu bude príslušnosť k danej disciplíne a disciplinárne správanie sa autorov, ktorí takto vytvárajú osobitný diskurz.

a) text v slovenčine:

Pri tvorení názvov nástrojov a prostriedkov je najproduktívnejší morfológický a syntaktický spôsob, v menšej miere sa uplatňuje sémantický spôsob tvorenia. Nerovnomerné zastúpenie jednotlivých spôsobov tvorenia názvov nástrojov je podmienené špecifickým postavením názvov nástrojov v slovnej zásobe. Väčšina týchto pomenovaní patrí do odbornej komunikačnej sféry, a tak požiadavky vlastnosti termínu odsúvajú sémantické tvorenie slov do okrajových pozícií. Obrazné pomenovanie nástrojov prenikajú do terminológie prevažne z profesionálneho slangu.

(J. Horecký, K. Buzássyová, J. Bosák a kol.; jazykoveda)

text v srbochorvátčine

Semiologija je, bez obzira da li je manje ili više posredno poticala iz filozofije, upravo ogleđna disciplina u raspravama o konstituisanju, osamostaljivanju, imenovanju i sta-

tusu drugih nauka. U svemu tome ona pokazuje sliku gotovo potupno simetričnu onoj koja zastupa lingvistiku - u pogledu imenovanja i statusa medju susednim disciplinama, i onaj koji zastupa sociolingvistiku. U prvom je poglavlju ova tematika bila samo nagoveštena, te je ovo upravo mesto da bude i razradjena. Što se imen ova nja tiče, za ovu disciplinu danas preovladjuju dva osnovna naziva: semiologija (prema francuskom sémiologie) i semiotika (prema engleskom semiotics).

(M. Radovanovič; jazykoveda)

text v polštine¹

Rozpatrując miejsce terminów w zasobie leksykalnym języka narodowego, trzeba wskazać trzy sfery ich funkcjonowania: 1) wewnątrznaukową - sferę poznania naukowego, gdzie terminy mogą być rozpatrywane jako zamykający etap badania (obiekt - pojęcie - termin), bowiem pojęcia są operacyjnie użyteczne, gdy wiążą się z nimi określone terminy; 2) zewnątrznaukową, tj. sferę popularyzacji nauki i dydaktyki; 3) pozanaukową - sferę determinologizacji terminu i "terminologizacji" języka literackiego.

(S. Gajda; jazykoveda)

- b) Takáto matica sa dá ľahko utovriť. Predpokladajme, že začneme maticou slov a tried, zodpovedajúcich triedam, ktorá ukazuje, akými slovami a triedami sa pravidlá tried môžu začínať. Napríklad

S — a I T b

T — c I T d

dáva

S T a b c d

S 0 1 1 0 0 0

T 0 1 0 0 1 0

(J. M. Foster; automatická syntaktická analýza)

- 1 Mohli by sme uvádzať aj z ďalších prirodzených jazykov. Štýlovomý model by všade bol približne rovnaký. Proporčne by sa však skôr približoval k štýlovým procedúram, ktoré charakterizujú štýly národné a štýly intraregionálne a v menšej miere by sme mohli odhaľovať kontrastné výrazové prvky v rámci štýlov disciplinárneho správania sa. Preto v snahe šetriť priestorom v pokračovaní uvádzame príklady len v jednom jazyku (v slovenčine).

c) Ak rozšírime zlomok na pravej strane číslom bc a ak použijeme vzorec

$P = \frac{1}{2} bc \sin \alpha$ dostaneme výsledok:

$$r = \frac{\frac{abc}{4} - \frac{abc}{4P}}$$

(E. Kraemer; matematika)

Atď.

10. Ďalšia dôležitá otázka pri konštituovaní štýlu je otázka prostriedkov, ktoré sa zúčastňujú v tvarovaní textu. Sem patria všetky jazykové aj mimojazykové prostriedky, ibaže v štýlotvornom procese nie sú to prostriedky rovnakého rangu. Niektoré sú stylisticky indiferentné, ale textovo závažné - zapájajú sa do výstavby každého textu, bez ohľadu na textový typ a niektoré sú stylisticky príznakovými práve preto, že sú zúčastnené na textovej výstavbe špecifických druhov textu. Autor textu a štýlotvorca musí prihliadať pri selekcii takovýchto prostriedkov aj na túto skutočnosť, najmä ak ide o štýl so zvýšeným stupňom sociálnej zapojenosti, ako je to v objektívnych štýloch.

Mnohé prostriedky stylistické zafarbenie do textu prinášajú so sebou. Iné ho nadobúdajú v samotnom texte. Selekcia a cieľavedomé použitie a využitie, resp. konfigurácia takýchto dvojakých výrazových prostriedkov je z aspektu štýlotvorného procesu náročná vec. Túto problematiku môžeme sledovať v rámci rozpätia od štýlového úzu po štýlovú normu a tak už na selekčnej úrovni štýlu možno sledovať javy, ktoré patria do reči a rečového správania *sui generis*, ale aj javy, ktoré sú už aj systémovej povahy.

Štýl teda netvorí len výber, usporiadanie a využitie inherentných jazykových a paralingválnych prostriedkov v texte, ale aj zapájanie adherentných prostriedkov do procesu výstavby textu.

11.1. A konečne miesto záveru na základe uvedených téz sa pokúsime odpovedať na otázku, čo je to štýl. Aj napriek vedomiu, že by popri dnes už takmer neprehľadnom počte definícií štýlu, náš výklad štýlu mohol zostať len ojedinelou navrhovanou definíciou, pokúsime sa odpovedať na otázku aj preto, aby sme, čo i len skromne, týmto činom prispeli k hl'adaniu miesta stylistiky v rámci systému novodobých vied.

11.2. Štýl prechádza pri svojom stvárnovaní tromi fázami: 1. výberovou, 2. textotvornou a 3. paralelne s druhou fázou prebieha aj tretia fáza - fáza využitia štýlotvorných prostriedkov alebo fáza ich zapojenia do kontextu.

11.2.1. Pri výbere štýlotvorných prostriedkov ide vlastne o podtextovú fázu, resp. ide o selekciu prostriedkov v mikrosystéme prvkov, ktoré sú zatiaľ ešte potenciálnymi štýlotvornými prvkami. Medzi sebou "zvádžajú boj" o autorovu náklonnosť v jeho textotvornom zápase o adekvátny výraz. Vo výberovej fáze štýlu zúčastňujú sa jednak lexikálne, jednak gramatické (najmä syntaktické), jednak zvukové (v hovorených prejavoch), jednak kompozičné prostriedky.

11.2.2. Nasledujúca fáza je usporiadanie stylistických, resp. textotvorných výrazových prostriedkov. Je to teda fáza textácie štýlu. V tejto fáze štýlotvorného procesu, kde sa vyselektované prostriedky z "konkurenčného kotla" (pozri aj termín konkurent, konkurenčné výrazové prostriedky, konkurenčné typy M. Jelínka 1974) integrujú štruktúrujú do komunikátu.

11.2.3. Konečne nasleduje (ale paralelne s druhou fázou) tretia fáza štýlotvorného procesu - využitie jazykových aj mimojazykových prostriedkov so zreteľom na mimojazykovú situáciu, sociálny kontext, obsah prejavu, vlastnú textovú štruktúru a pod.

11.3. Štýl je tedy spôsob výberu a textácie prostriedkov reči so zreteľom na situáciu, sociálne zaradenie a obsah prejavu.

Literatúra

- Dudok M., 1987, *Glutinácia textu v slovenčine a srbochorvátčine*, Novi Sad.
Jelínek M., 1974, *Stylistické aspekty gramatického systému. — Stylistické studie II*, Praha.
Míko F., 1970, *Text a štýl*, Bratislava.
Mistrík J., 1984, *Štylistika*, Bratislava.
Simić R., 1991, *Uvod do filozofiju stila*, Sarajevo.